

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

9/2023

9/2023

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2023, № 9, oktabr

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruruuiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.
Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinnbosari: Rasulov To'lqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bekova Nazora Jo'rayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Hamroyeva Shahlo Mirjonovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Nigmatova Lola Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Rasulov Zubaydullo Izomovich, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Qurbanova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, dotsent

MUNDARIJA * СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS**

ANIQ VA TABIIY FANLAR * EXACT AND NATURAL SCIENCES *** ТОЧНЫЕ И
ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ**

Fouzia A., Rasulov T.H.	Modified proximal point algorithm for minimization and fixed-point problem in geodesic space with positive curvature	4
Norkobilov A.T., Bakhtiyorov A.N., Elmanov J.B.	Modeling of membrane processes for the separation of azeotropic mixtures	9
Doliyev Sh.Q.	Juft regressiya va korrelyasiya tahlillari orqali noaniq sharoitlar uchun ekonometrik model tuzish	14
Dusanova G.M., Tadjiyeva M.K., Egamberdiyeva M.X., Qobilov F.Sh., Bozorov Sh.I.	Maktabgacha ta'lim muassasalarida 3-7 yoshli bolalar uchun ratsional ovqatlanish tamoyillarini ishlab chiqish	20
Farxodov S.U.	Texnologik jarayonlarni optimallashtirishda texnik vositalarni tadqiq qilish	28
Jumayev J., Fatilloyeva M.N.	Manbasiz turli materiallli bir o'lchovli sohalarda issiqlik tarqalishini sonli o'rganish	35
Rahmonov E.S.	Bir jinsli sohalarda Karleman formulasi	43
Raxmatov I.I., Jo'ravayev H.O., Mirzayev M.S., Halimov N.N.	O'zbekiston sharoitida quyosh fotoelektrik stansiyalarini ishlatishning ilmiy-texnik imkoniyatlari	48
Shaxriddinov F.F., Akbarov M.M., Egamberdiyeva M.X., Ergashov A.M.	7-12 yoshdagи bolalarni ratsional ovqatlanishining yangi tamoyillarini ishlab chiqish	58
Shaxriddinov F.F., Berdimuradov X.T., Ibragimov A.K., Irgasheva M.E., Shodiyeva E.B.	Sportchilar uchun funksional ovqatlanish mahsulotlarini tahlil qilish	66
Barakayev N.R., Uzoqov Y.A., Ergashev A.M., Sayfullayev N.I.	O'zbekiston sharoitida zamonaviy un ishlab chiqarish texnologik liniyasini narariy jihatdan asoslash	74
Шарипов М.З., Хайитов Д.Э., Эргашева Н. М. Олимпур Ф.И., Файзиева З.Х., Зокирова З.М.,	Доменная структура бората железа	79
Bozorov I.N., Rasulov T.H., Tosheva N.A.	Panjaradagi chekli o'lchamli qo'zg'alishga ega bir zarrachali Hamiltonian uchun Birman-Shvinger prinsipi	84
Tosheva N.A.	Uchinchi tartibli operatorli matritsalar oilasi uchun Birman-Shvinger prinsipi va uning tadbiqlari	91
Akramova D.I., Qurbanova D.N.	On classification of singularities related to oscillatory integrals	99

Jumayeva Ch.I.	Ba'zi to'rt o'lchamli Li algebralaring lokal ichki differensiallashlari	106
Зарипов Г.Т.	Технология производства напитков на основе составляющих природного характера	110
Меражова Ш.Б	Эквивалентность обратной задачи поставленной уравнению смешанного типа интегральному уравнению Фредгольма 1-рода	114
Bazarova S.J.	Elementary thermodynamics	120
Суяров Т.Р.	Прямая задача для соответствующего уравнения дробной диффузии	127

TILSHUNOSLIK * LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ**

Navruzova M.G.	Tibbiy birliklarning folklor asarlaridagi genderologik tavsifi	133
Raxmanov B.A.	Surxondaryo etnodialektal xarakterdagi maqol va matallarning turlari hamda lingvomadaniy xususiyatlari	137
Nazarova S.A.	Turkiy tillarda shaxs tavsifining sintaktik ifodasi xususida	142
Akramov I.I.	An aphorism as an entire passage: mechanisms of structural-semantic organization	148
Nabiyeva Sh.I.	Formation and orthological genesis of the English literary language norms	154
Saidova M.U.	Ingliz adabiyotshunoslik lug'atlari xususida mulohazalar	158
Umurova Kh. Kh.	Linguoculturological analysis of axiological concepts of wedding rite in different cultures	164
Жўраева Ю.Ф	Ўзбек хотин-қизлар исмларида ой лексемасининг ўрни ва қўлланиши	168
Vaxidova F.S	Ziyorat turizmi terminlarining struktural qoliplari	173
Kilichev B.E.	Regionim – Buxoro toponimlarining bir guruhi	178
Мейлиева М.О.	Использование современных подходов в преподавании русского языка в условиях билингвизма: актуальные проблемы и рекомендации	182
Каримова Г.Х.	Лингвокультурологические особенности экклезионимов джизакской области	186
Қаххорова Г.Ш.	Юкламаларнинг ёрдамчи сўзлар билан вазифадошлиги	192

ADABIYOTSHUNOSLIK * LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ**

Latipova S.T.	Tarixiy asarlarda Buxoroning hukmdor ayoli tavsifi	203
Meliyev X.N.	Gulbadan Beginning "Humoyunnomma" asari va tarjimalarida keltirilgan ruboyning adabiy tahlili	209
Тўҳсанов Қ.Р.	Румий "Маснавий маънавий" манзумасининг аслият ва ўзбекча таржимасининг рақамларда берилиши	213
Болтаева Г.Ш.	O'zbek adabiyotida ilk Muxammas	221
Abdullayeva X.N.	Ingliz hamda o'zbek ertaklarida g'aroyib safar motivi	225
Habibova M.N.	Description of the Orient in Lawrence's "Seven pillars of wisdom"	229
Karamova Sh.L.	Aruz – metaforik tafakkurning keng maydoni sifatida	234
Karimova Sh.K.	Zamonaviy ingliz va o'zbek she'riyatida tovush takrorlarining o'ziga xos jihatlari	238
Muxtorova U.T.	Mumtoz adabiyot namunalarida ilohiy motivlar va rivoyatlarning qo'llanilish tamoyillari	246
Urazaliyeva M.G'.	Maya Anjelu asarlarining adabiy tanqidchilar tomonidan tahlil qilinishi	251
Xolova M.B.	Badiiy matnda xushmuomalalik strategiyalarining voqelanishi	257

PANJARADAGI CHEKLI O'LCHAMLI QO'ZG'ALISHGA EGA BIR ZARRACHALI
HAMILTONIAN UCHUN BIRMAN-SHVINGER PRINSIPI

Bozorov Islom Nomozovich,

V.I.Romanovskiy nomidagi

*Matematika instituti Samarqand bo'linmasi
katta ilmiy xodimi, Samarqand. O'zbekiston
islomnb@mail.ru*

*Rasulov To'lqin Husenovich,
Buxoro davlat universiteti*

*Matematik analiz kafedrasи professori, f.-m.f.d (DSc)
t.h.rasulov@buxdu.uz*

*Tosheva Nargiza Ahmedovna,
Buxoro davlat universiteti*

*Matematik analiz kafedrasи dotsenti v.b., f.-m.f.f.d (PhD)
n.a.tosheva@buxdu.uz*

Annotatsiya. Maqolada panjaradagi bir zarrachali Hamiltonianning koordinata va impuls tasvirlari keltirilgan. Qo'zg'alish operatorining musbat ekanligi ko'rsatilgan. Tadqiq qilinayotgan Hamiltonianga mos Fredgolm determinantini qurilgan hamda uzlusiz spektrdan o'ngda yotuvchi xos qiymatlarga ega emasligi ta'kidlab o'tilgan. Bundan tashqari, Birman-Shvinger prinsipi bayon qilingan va berilgan operator hamda Fredgolm determinantining nollari orasidagi bog'lanish o'rnatilgan.

Kalit so'zlar: panjara, Hamiltonian, koordinata tasvir, impuls tasvir, Fredgolm determinant, Birman-Shvinger prinsipi.

**ПРИНЦИП БИРМАНА-ШВИНГЕРА ДЛЯ ОДНОЧАСТИЧНОГО ГАМИЛЬТОНИАНА С
КОНЕЧНОМЕРНЫМ ДВИЖЕНИЕМ НА РЕШЁТКЕ**

Аннотация. В статье приведены координатное и импульсное представления одиночестичного гамильтониана на решётке. Показано, что оператор возмущения положителен. Построен определитель Фредгольма, соответствующий изучаемому гамильтониану, и отмечено, что он не имеет собственных значений, лежащих справа от непрерывного спектра. Кроме того, сформулирован принцип Бирмана-Швингера, и установлена связь между нулями определителя Фредгольма и собственными значениями данного оператора.

Ключевые слова: решётка, гамильтониан, координатное представление, импульсное представление, определитель Фредгольма, принцип Бирмана-Швингера.

**THE BIERMANN-SCHWINGER PRINCIPLE FOR A SINGLE-PARTICLE HAMILTONIAN
WITH FINITE-DIMENSIONAL MOTION ON A LATTICE**

Abstract. The coordinate and momentum representations of an one-particle Hamiltonian on a lattice are given. It is shown that the perturbation operator is positive. The Fredholm determinant corresponding to the Hamiltonian under study is constructed, and it is noted that it does not have eigenvalues lying to the right of the continuous spectrum. In addition, the Birmann-Schwinger principle was formulated and a connection between the zeros of the Fredholm determinant and the eigenvalues of a given operator was established.

Key words: lattice, Hamiltonian, coordinate representation, momentum representation, Fredholm determinant, Birmann-Schwinger principle.

Kirish. Bizga yaxshi ma'lumki, ikki zarrachali diskret Shryodinger operatida to'la kvazi-impuls fiksirlanganda bir zarrachali Hamiltonianga unitar ekvivalent operator hosil bo'ladi. Shu sababli bir zarrachali Hamiltonianning spektral xossalari o'rganish panjaradagi ko'p zarrachali operatorlarning spektral nazariyasida muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Maqolada uch o'lchamli panjaradagi bitta kvant zarracha harakatini ifodalovchi Hamiltonian qaralgan. Bu Hamiltonian xos qiymatlari soni va joylashuv o'rni tadqiq qilingan.

Bir zarrachali Hamiltonianning koordinata tasviri. $l^2(\mathbb{Z}^d) - d - o'chamli$ butun sonli panjara \mathbb{Z}^d fazoda aniqlangan kvadrati bilan jamlanuvchi funksiyalarning Hilbert fazosi bo'lsin.

Koordinatali tasvirida \mathbb{Z}^d panjarada harakatlanuvchi bir kvant zarrachaning erkin Hamiltoniani $l^2(\mathbb{Z}^d)$ fazoda chegaralangan o'z-o'ziga qo'shma operator sifatida quyidagi fomula orqali aniqlanadi [1–3]:

$$(\hat{h}_0 \hat{\phi})(x) = \sum_{s \in \mathbb{Z}^d} \hat{\varepsilon}(x-s) \hat{\phi}(s), \quad \hat{\phi} \in l^2(\mathbb{Z}^d).$$

Bu yerda $\hat{\varepsilon}(\cdot)$ funksiya \mathbb{Z}^d da aniqlangan dispersion munosabat va quyidagi ko'rinishga ega

$$\hat{\varepsilon}(s) = \begin{cases} d, & \text{agar } |s|=0, \\ -\frac{1}{2}, & \text{agar } |s|=1, \\ 0, & \text{agar } |s|>1, \end{cases}$$

$$s = (s^{(1)}, \dots, s^{(d)}) \in \mathbb{Z}^d, \quad |s|=|s^{(1)}| + \dots + |s^{(d)}|.$$

Koordinatali tasvida $\hat{v}_{\mu\lambda}$ potensial maydondagi bir zarrachaning to'la Hamiltoniani \hat{h}_0 erkin Hamiltonianning chegaralangan qo'zg'alishi sifatida quyidagicha aniqlanadi:

$$\hat{h}_{\mu\lambda} = \hat{h}_0 - \hat{v}_{\mu\lambda}.$$

Bu yerda $\hat{v}_{\mu\lambda}$ funksiya $l^2(\mathbb{Z}^d)$ fazoda $\hat{v}_{\mu\lambda}(\cdot)$ funksiyaga ko'paytirish operatori, ya'ni

$$(\hat{v}_{\mu\lambda} \hat{\phi})(x) = \hat{v}_{\mu\lambda}(x) \hat{\phi}(x), \quad \hat{\phi} \in l^2(\mathbb{Z}^d).$$

$\hat{v}_{\mu\lambda}(\cdot)$ funksiya \mathbb{Z}^d da quyidagicha aniqlangan

$$\hat{v}_{\mu\lambda}(s) = \begin{cases} \mu, & \text{agar } |s|=0, \\ \frac{\lambda}{2}, & \text{agar } |s|=1, \\ 0, & \text{agar } |s|>1, \end{cases}$$

bunda $\mu \geq 0$ va $\lambda \geq 0$ bir vaqtida nolga teng bo'lмаган sonlar.

Ta'kidlash joizki, $\hat{h}_{\mu\lambda}$ funksiya $l^2(\mathbb{Z}^d)$ Hilbert fazosida chegaralangan o'z-o'ziga qo'shma operator bo'ladi.

Bir zarrachali Hamiltonianning impuls tasviri. $T^d - d - o'chamli$ tor, ya'ni $(-\pi; \pi]^d$ mos qarama-qarshi tomonlari aynan teng bo'lган kub bo'lsin. $T^d \equiv (-\pi; \pi]^d \subset P^d$ to'plamdagiga qo'shish va haqiqiy songa ko'paytirish amallari P^d fazodagi $(2\pi Z^1)^d$ modul bo'yicha amallar sifatida tushuniladi.

$L^2(T^d)$ fazo T^d torda aniqlangan kvadrati bilan integrallanuvchi funksiyalarning Hilbert fazosi, $L_e^2(T^d) \subset L^2(T^d)$ – juft funksiyalar qism fazosi bo'lsin.

Ushbu

$$\Phi : l^2(\mathbb{Z}^d) \rightarrow L^2(T^d) : (\Phi \hat{f})(p) = (2\pi)^{-\frac{d}{2}} \sum_{s \in \mathbb{Z}^d} \hat{f}(s) e^{i(p,s)}$$

$$(p, s) = \sum_{j=1}^d p^{(j)} s^{(j)}, \quad p = (p^{(1)}, \dots, p^{(d)}) \in \mathbb{Z}^d, \quad s = (s^{(1)}, \dots, s^{(d)}) \in \mathbb{T}^d$$

standart Fur'e almashtirishini qaraymiz.

Fur'e almashtirishi yordamida $\Phi(\ell_e^2(\mathbb{Z}^d)) \subset L_e^2(\mathbb{T}^d)$ munosabatni hosil qilish mumkin. Φ_e orqali Φ ning $\ell_e^2(\mathbb{Z}^d)$ dagi qismini belgilaymiz. Ko'rsatish mumkinki, ushbu $\Phi_e(\ell_e^2(\mathbb{Z}^d)) = L_e^2(\mathbb{T}^d)$ tenglik o'rinni bo'ladi.

Impuls tasvirida $H_{\mu\lambda} = \Phi_e \hat{h}_{\mu\lambda} \Phi_e^{-1}$ Hamiltonian $L_e^2(\mathbb{T}^d)$ Hilbert fazosida chegaralangan, o'z-o'ziga qo'shma operator bo'lib, u quyidagi formula orqali aniqlanadi

$$H_{\mu\lambda} = H_0 - V_{\mu\lambda}.$$

bunda h_0 ε funksiyaga ko'paytirish operatori:

$$(H_0 f)(p) = \varepsilon(p) f(p),$$

$$\varepsilon(p) = \sum_{i=1}^d (1 - \cos p^{(i)}), \quad f \in L_e^2(\mathbb{T}^d), \quad p = (p^{(1)}, p^{(2)}, \dots, p^{(d)}) \in \mathbb{T}^d,$$

$V_{\mu\lambda}$ – integral operator va uning rangi $d + 1$ dan oshmaydi va quyidagi tenglik o'rinni bo'ladi:

$$(V_{\mu\lambda} f)(p) = \frac{1}{(2\pi)^d} \int_{\mathbb{T}^d} (\mu + \lambda \sum_{i=1}^d \cos p^{(i)} \cos t^{(i)}) f(t) dt, \quad f \in L_e^2(\mathbb{T}^d).$$

Bir zarrachali Hamiltonianning spektral xossalari: $V_{\mu\lambda}$ – rangi $d + 1$ dan oshmaydigan integral operator bo'lganligi uchun Veyl teoremasiga ko'ra, $H_{\mu\lambda}$ operatorning uzlusiz spektri $\sigma_{cont}(H_{\mu\lambda})$, $\mu, \lambda \geq 0$ lardan bog'liqsiz va $\sigma(h_0)$ operatorning spektri $\sigma(h_0)$ bilan ustma-ust tushadi [4]. Shunday qilib, quyidagi tengliklar o'rinni

$$\sigma_{cont}(H_{\mu\lambda}) = \sigma(H_0) = [0, 2d].$$

$L_e^2(\mathbb{T}^d)$ da quyidagi ortonormal sistemani qaraymiz:

$$\alpha_0 = \frac{1}{(2\pi)^{\frac{d}{2}}}, \quad \alpha_i(p) = \frac{\sqrt{2}}{(2\pi)^{\frac{d}{2}}} \cos p^{(i)}, \quad i = 1, d.$$

$V_{\mu\lambda}$ operator quyidagi ko'rinishda tasvirlanadi:

$$V_{\mu\lambda} f = \mu \alpha_0(f, \alpha_0) + \frac{\lambda}{2} \sum_{i=1}^d (f, \alpha_i) \alpha_i,$$

bunda (\cdot, \cdot) – $L_e^2(\mathbb{T}^d)$ dagi skalyar ko'paytma.

I-lemma. $V_{\mu\lambda}$ nomanfiy operator, ya'ni ixtiyoriy $f \in L_e^2(\mathbb{T}^d)$ uchun $(V_{\mu\lambda} f, f) \geq 0$ tengsizlik o'rinni.

$V_{\mu\lambda} \geq 0$ operatorning nomanfiyligidan, uning $V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}} \geq 0$ kvadrat ildizi mavjud. $V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}$ operator $L_e^2(\mathbb{T}^d)$ fazoda quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$(V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}} f)(p) = (2\pi)^{-\frac{d}{2}} \int_{\mathbb{T}^d} v_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}(p - q) f(q) dq,$$

bunda

$$V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}(p) = (2\pi)^{-\frac{d}{2}} \sum_{s \in \mathbb{Z}^d} \hat{v}_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}(s) e^{i(p,s)}$$

va $\hat{v}_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}(\cdot)$ funsiya $\hat{v}_{\mu\lambda}(\cdot)$ funksiyaning musbat kvadrat ildizi.

$V_{\mu\lambda}$ integral operatorining aniqlanishidan uning kvadrat ildizi $V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}$ quyidagicha aniqlanadi

$$V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}} f = \sqrt{\mu} \alpha_0(f, \alpha_0) + \sqrt{\frac{\lambda}{2}} \sum_{i=1}^d (f, \alpha_i) \alpha_i. \quad (1)$$

\mathbf{C} – kompleks tekislik va $r_0(z)$, $z \in \mathbf{C} \setminus [0, 2d] - h_0$ operatorning rezolventasi bo‘lsin.

$$\varepsilon(q) = \varepsilon(q^{(1)}, \dots, q^{(d)}) = \sum_{i=1}^d (1 - \cos q^{(i)}) \quad \text{funksiya} \quad q^{(i)} \quad \text{va} \quad q^{(j)} \quad i, j = \overline{1, d}$$

o‘zgaruvchilarning o‘rnini almashtirishga nisbatan simmetrik funksiya bo‘lganligi uchun ushbu

$$\int_{\mathbb{T}^d} \frac{\cos q^{(i)} dq}{\varepsilon(q) - z}, \quad \int_{\mathbb{T}^d} \frac{\cos^2 q^{(i)} dq}{\varepsilon(q) - z}, \quad \text{va} \quad \int_{\mathbb{T}^d} \frac{\cos q^{(i)} \cos q^{(j)} dq}{\varepsilon(q) - z}$$

integrallar $i, j = \overline{1, d}$, $i \neq j$ lardan bog‘liq emas.

Quyidagi belgilashlarni kiritamiz:

$$\begin{aligned} a(z) &= (\alpha_0, r_0(z) \alpha_0) = \frac{1}{(2\pi)^d} \int_{\mathbb{T}^d} \frac{dq}{\varepsilon(q) - z}, \\ b(z) &= (\alpha_0, r_0(z) \alpha_i) = \frac{\sqrt{2}}{(2\pi)^d} \int_{\mathbb{T}^d} \frac{\cos q^{(i)} dq}{\varepsilon(q) - z}, \\ c(z) &= (\alpha_i, r_0(z) \alpha_i) = \frac{2}{(2\pi)^d} \int_{\mathbb{T}^d} \frac{\cos^2 q^{(i)} dq}{\varepsilon(q) - z}, \\ d(z) &= (\alpha_i, r_0(z) \alpha_j) = \frac{2}{(2\pi)^d} \int_{\mathbb{T}^d} \frac{\cos q^{(i)} \cos q^{(j)} dq}{\varepsilon(q) - z}, \end{aligned} \quad (2)$$

$$z < 0, \quad i, j = \overline{1, d}, i \neq j.$$

Ixtiyoriy fiksirlangan $\mu, \lambda \geq 0$ va $z \in \mathbf{C} \setminus [0, 2d]$ lar uchun $L_e^2(\mathbb{T}^d)$ fazoda quyidagi formula bilan ta’sir qiluvchi chekli o‘lchamli Birman–Shvinger integral operatori $G_{\mu\lambda}(z)$ ni aniqlaymiz:

$$G_{\mu\lambda}(z) = V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}} r_0(z) v_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}.$$

$V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}$ operatorning (1) tenglik bilan aniqlanishiga ko‘ra, $G_{\mu\lambda}(z)$ operator quyidagi ko‘rinishda tasvirlanadi:

$$G_{\mu\lambda}(z)f = \left(\mu a(z)(f, \alpha_0) + \sqrt{\frac{\mu\lambda}{2}} b(z) \sum_{i=1}^d (f, \alpha_i) \right) \alpha_0 +$$

$$+ \sum_{i=1}^d \left[\sqrt{\frac{\mu\lambda}{2}} b(z)(f, \alpha_0) + \frac{\lambda}{2} c(z)(f, \alpha_i) + \frac{\lambda}{2} d(z) \sum_{i \neq j=1}^d (f, \alpha_j) \right] \alpha_i. \quad (3)$$

(3) tenglikdan $G_{\mu\lambda}(z)$ operatorning rangi $z \in \mathbb{C} \setminus [0, 2d]$ dan bog'liqmas va $d+1$ dan oshmaydi.

Ixtiyoriy fiksirlangan $\mu, \lambda \geq 0$ uchun $H_{\mu\lambda} - zI$ operatorning determinantini $I - G_{\mu\lambda}(z)$ operatorning Fredgolm determinantini kabi aniqlaymiz:

$$\Delta(\mu, \lambda; z) := \det(H_{\mu\lambda} - zI) := \det(I - G_{\mu\lambda}(z)). \quad (4)$$

Ravshanki, ixtiyoriy $\mu, \lambda \geq 0$ uchun $\Delta(\mu, \lambda; \cdot)$ funksiya $\mathbb{C} \setminus [0, 2d]$ sohada analitik bo'ladi.

2-lemma. *Barcha $\mu, \lambda \geq 0$ va $z \in \mathbb{C} \setminus [0, 2d]$ uchun quyidagi tengliklar o'rinni*

$$\Delta_d(\mu, \lambda; z) = \Delta_d^{(1)}(\mu, \lambda; z)(\Delta_d^{(22)}(\lambda; z))^{d-1}, \quad (5)$$

$$\Delta_d(\mu, 0; z) = 1 - \mu a(z), \quad \Delta_d(0, \lambda; z) = \Delta_d^{(21)}(\lambda; z)(\Delta_d^{(22)}(\lambda; z))^{d-1}, \quad (6)$$

bunda

$$\Delta_d^{(1)}(\mu, \lambda; z) = \Delta_d(\mu, 0; z)\Delta_d^{(21)}(\lambda; z) - \frac{d\mu\lambda}{2}b^2(z), \quad (7)$$

$$\Delta_d^{(21)}(\lambda; z) = 1 - \frac{\lambda}{2}(c(z) + (d-1)d(z)), \quad \Delta_d^{(22)}(\lambda; z) = 1 - \frac{\lambda}{2}(c(z) - d(z)). \quad (8)$$

1-lemma isboti. Haqiqatan ham, ixtiyoriy $f \in L_e^2(\mathbb{T}^d)$ uchun quyidagiga ega bo'lamiz:

$$\begin{aligned} (V_{\mu\lambda}f, f) &= \int_{\mathbb{T}^d} (V_{\mu\lambda}f)(p) \overline{f(p)} dp = \\ &= \frac{1}{(2\pi)^d} \int_{\mathbb{T}^d} \left[\int_{\mathbb{T}^d} (\mu + \lambda \sum_{i=1}^d \cos p^{(i)} \cos t^{(i)}) f(t) dt \right] \overline{f(p)} dp = \\ &= \frac{1}{(2\pi)^d} [\mu \int_{\mathbb{T}^d} f(t) dt \overline{\int_{\mathbb{T}^d} f(p) dp} + \lambda \sum_{i=1}^d \int_{\mathbb{T}^d} \cos t^{(i)} f(t) dt \overline{\int_{\mathbb{T}^d} \cos p^{(i)} f(p) dp}] = \\ &= \frac{1}{(2\pi)^d} [\mu |\int_{\mathbb{T}^d} f(t) dt|^2 + \lambda \sum_{i=1}^d |\int_{\mathbb{T}^d} \cos t^{(i)} f(t) dt|^2] \geq 0. \end{aligned}$$

$L_{d+1} \subset L_e^2(\mathbb{T}^d)$ – orqali 1 va $\cos p^{(i)}$ $i = \overline{1, d}$ funksiyalarga tortilgan $d+1$ – o'lchamli qism fazoni belgilaymiz.

1-eslatma. $V_{\mu\lambda}$ operator $L_e^2(\mathbb{T}^d)$ Hilbert fazoni L_{d+1} qism fazoga akslantiradi.

2-eslatma. $V_{\mu\lambda}$ operatorning $L_e^2(\mathbb{T}^d)$ fazoda nomanfiyligi (qar. 1-lemma) va $\sup_{f \neq 0} (H_{\mu\lambda}f, f) \leq \sup_{f \neq 0} (H_0 f, f)$ tengsizlikdan $h_{\mu\lambda}$ operatorning uzlusiz spektri $[0, 2d]$ dan o'ngda yotuvchi xos qiymatga ega emas.

3-lemma. Ixtiyoriy $\mu, \lambda \geq 0$ uchun $z < 0$ soni $H_{\mu\lambda}$ operatorning xos qiymati bo'lishi uchun 1 soni $G_{\mu\lambda}(z)$ operatorning xos qiymati bo'lishi zarur va yetarlidir.

Isboti. $z < 0$ soni $h_{\mu\lambda}$ operatorning xos qiymati va $f \in L_e^2(\mathbb{T}^d)$ unga mos xos funksiya bo'lsin, ya'ni

$$H_{\mu\lambda}f = zf \quad \text{yoki} \quad (H_0 - z)f = V_{\mu\lambda}f.$$

Bu yerdan

$$f = r_0(z)V_{\mu\lambda}f$$

tenglikni hosil qilamiz. Bundan esa

$$V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}f = (V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}r_0(z)V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}})V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}f = G_{\mu\lambda}(z)V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}f$$

tenglikka ega bo‘lamiz.

Teskari. 1 soni $G_{\mu\lambda}(z)$ operatorning xos qiymati va $\varphi \in L_e^2(\mathbb{T}^d)$ unga mos xos funksiya bo‘lsin, ya’ni

$$\varphi = (V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}r_0(z)V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}})\varphi.$$

Bu yerdan

$$\psi = V_{\mu\lambda}r_0(z)\psi$$

tenglik o‘rinli bo‘ladi, bunda $\psi = V_{\mu\lambda}^{\frac{1}{2}}\varphi$. $f = r_0(z)\psi$ belgilash orqali

$$(h_0 - z)f = V_{\mu\lambda}f$$

tenglikka ega bo‘lamiz, ya’ni $f =$ ushbu $H_{\mu\lambda}$ operatorning $z < 0$ xos qiymatiga mos xos funksiyasi bo‘ladi.

H Hilbert fazosida aniqlangan va $\beta \in \mathbb{C}$ nuqtadan o‘ngda (mos holda chapda) muhim spektrga ega bo‘lmagan A chegaralangan o‘z-o‘ziga qo‘shma operator uchun $n_+(\beta, A)$ (mos holda $n_-(\beta, A)$) sonni quyidagicha aniqlaymiz:

$$\begin{aligned} n_+(\beta, A) &= \sup \left\{ \dim L : L \subset H; (Af, f) > \beta, \|f\| = 1 \right\} \\ n_-(\beta, A) &= \sup \left\{ \dim L : L \subset H; (Af, f) < \beta, \|f\| = 1 \right\}. \end{aligned}$$

$n_+(\beta, A)$ (mos holda $n_-(\beta, A)$) soni A operatorning β dan o‘ngda (mos holda chapda) yotuvchi xos qiymatlari soniga mos keladi.

Xos qiymatlar muammosini kamaytirish Birman [5] va Shvinger [6] tomonidan umumqabul qilingan bir jinsli Lipman–Shvinger tenglamasi ko‘paytmasiga keltirilgan.

1-teorema (Birman–Shvinger prinsipi). Ixtiyoriy $\mu, \lambda \geq 0$ va $z \leq 0$ uchun

$$n_-(z, H_{\mu\lambda}) = n_+(1, G_{\mu\lambda}(z))$$

tenglik o‘rinli.

O‘z-o‘ziga qo‘shma $H_{\mu\lambda}$ operatorining xos qiymatlari va $I - G_{\mu\lambda}(z)$ Fredholm determinanti $\Delta(\mu, \lambda; z)$ ning nollari o‘rtasidagi bog‘liqlik quyidagi teorema bilan o‘rnatalindi.

2-teorema. Ixtiyoriy $\mu, \lambda \geq 0$ uchun $z \in \mathbb{C} \setminus [0, 2d]$ soni $H_{\mu\lambda}$ operatorning $m -$ karrali xos qiymati bo‘lishi uchun u $\Delta(\mu, \lambda; z)$ funksianing $m -$ karrali noli bo‘lishi zarur va yetarli.

Xulosa. Maqolada butun sonli panjaradagi bir zarrachali Hamiltonianning koordinatali va impuls tasvirlari keltirilib o‘tilgan. Qo‘zg‘alish operatori deb ataluvchi potensial operatori, ya’ni integral operatorning musbat aniqlangan operator ekanligi isbotgan. Tadqiq qilingan Hamiltonianga mos Fredholm determinanti deb ataluvchi regulyar funksiya qurilgan. Berilgan Hamiltonian o‘zining uzluksiz spektridan o‘ngda yotuvchi xos qiymatlarga ega emasligi ta’kidlab o‘tilgan. Birman–Shvinger prinsipi bayon qilingan. O‘rganilgan Hamiltonian va Fredholm determinantining nollari orasidagi bog‘lanish o‘rnatalilgan.

ADABIYOTLAR:

- Лакаев С.Н., Бозоров И.Н. Число связанных состояний одночастичного гамильтониана на трехмерной решетке. *Теор. Мат. Физика*. 2009. Т. 158, № 3. С. 425–443.

2. Лакаев С.Н., Бозоров И.Н. О числе и местонахождении собственных значений одночастичного гамильтониана на одномерной решетке. Узбекский Матем. Журнал. 2007. № 2. с. 70–80.
3. Бозоров И.Н. Число связанных состояний одночастичного гамильтониана на двумерной решётке. Узбекский Матем. Журнал. 2009. № 4. с. 35–49.
4. Рид М., Саймон Б. Методы современной математической физики. Т.4. Анализ операторов. – М.: Mir, 1982.
5. Бирман М.Ш. О числе собственных значений в задаче квантового рассеяния // Вестник ЛГУ. 1961. – № 13. Вып.3. – С.163-166.
6. Schwinger J. On the bound states of a given potential // Proc. Nat. Acad. Sci. –USA. 47. 1961. – P. 122-129.